

סוגיית הפתיחה למסכת

חולין (ב.ג.)

חגי שלזינגר

א. פתיחה

סוגיית הפתיחה למסכת חולין הינה סוגייה יחסית ארוכה (כשני דפי גמרא), ועל מנת להתבונן בה ובקשיים העולים ממנה, נציע בקיצור את מהלך הסוגייה.

המשנה פותחת את המסכת כך:

'הכל שוחטין, ושחיטתן כשרה, חוץ מחרש שוטה וקטן, שמא יקלקלו בשחיטתן; וכולן ששחטו ואחרים רואים אותם - שחיטתן כשרה.'

במשנה יש מקום לדיון במספר נושאים, אך הגמרא מתמקדת בחלק הראשון של המשנה - היחס בין 'הכל שוחטין' ובין 'שחיטתן כשרה'. הגמרא קובעת¹: 'הכל שוחטין - לכתחילה, שחיטתן כשרה - דיעבד', כלומר - ישנה סתירה במשנה. בעקבות כך מובא משא ומתן ארוך על משמעה של הפתיחה 'הכל' במשניות בכלל, והדיון מסתכם בכך שישנם מקומות שמשמעם 'לכתחילה' ויש כאלו שאינם כך, אך כאן ודאי שהכוונה היא לכתחילה, כי הסיפא - 'שחיטתן כשרה' - היא לשון דיעבד, ו'ותרתי דיעבד למה לי?'. עתה, מששבה הקושיה למקומה, באים האמוראים ומתמצים את המשנה, באילו מקרים כוונתה לכתחילה ובאילו דיעבד. הסוגייה מציעה שש הצעות כאלו, כאשר בכל הצעה, אין מסתפקים רק בתירוץ החלק הבעייתי במשנה, אלא מסבירים את כל חלקי המשנה. כאשר מסבירים את המשנה, הגמרא מניחה כי כאשר נכתב בסיפא 'כולן ששחטו' אין הכוונה רק על חש"ו, אלא גם על עוד מקרה, שאם לא כן היה צריך לכתוב 'ואם שחטו'². ונפרט בקיצור רב את ששת הדעות:

1. **רבה בר עולא**: לכתחילה - טמא שוחט בחולין (שנעשו על טהרת הקדש), בדיעבד - טמא שוחט במוקדשין, ובלבד שיאמר 'ברי לי שלא טימאתי'; חש"ו, אפילו בדיעבד שחיטתן פסולה, 'שמא ישהו, ידרסו, יחלידו'; וכולן ששחטו - גם טמא ששחט, ואינו לפנינו כך שאיננו יכולים לשאול אותו, אם אחרים ראו את שחיטתו - שחיטתו כשרה.

2. **אביי**: לכתחילה - גם כותי שוחט, כשישראל עומד על גביו, בדיעבד - כאשר ישראל נכנס ויוצא, אם הכותי אוכל משחיטתו - שחיטתו כשרה; חש"ו, אפילו בדיעבד שחיטתן פסולה, 'שמא ישהו, ידרסו, יחלידו'; וכולן ששחטו - קשיא.

3. **רבא**: לכתחילה - גם כותי שוחט, כשישראל נכנס ויוצא, בדיעבד - כאשר אין ישראל נכנס ויוצא, אם הכותי אוכל משחיטתו - שחיטתו כשרה; חש"ו, אפילו בדיעבד שחיטתן פסולה, 'שמא ישהו, ידרסו, יחלידו'; וכולן ששחטו - קשיא.

4. **רב אשי**: לכתחילה - ישראל מומר לתאבון שוחט אם בדק את סכינו, בדיעבד - כאשר בדק לאחר שחיטה את סכינו - שחיטתו כשרה; חש"ו, אפילו בדיעבד שחיטתן פסולה, 'שמא ישהו, ידרסו, יחלידו'; וכולן ששחטו - קשיא.

5. **רבינא (לישנא קמא)**: לכתחילה - שוחט מומחה (יודע הלכות שחיטה) אע"פ שאינו מוחזק, בדיעבד - אם לא ידעו בו שידוע הלכות, ושחט, ואח"כ נתברר שידוע - שחיטתו כשרה; חש"ו, אפילו בדיעבד שחיטתן פסולה, 'שמא ישהו, ידרסו, יחלידו'; וכולן ששחטו - אם שחט, ולא ידוע אם מומחה ואינו לפנינו, ואחרים רואים אותו - שחיטתו כשרה.

6. **רבינא (לישנא בתרא)**: לכתחילה - שוחט מוחזק אע"פ שאינו מומחה, בדיעבד - אם לא ידעו בו שמוחזק, ושחט, ואמר 'ברי לי שלא התעלפתי' - שחיטתו כשרה; חש"ו, אפילו בדיעבד שחיטתן פסולה, 'שמא ישהו, ידרסו, יחלידו'; וכולן ששחטו - אם שחט, ואינו מוחזק ואינו לפנינו, ואחרים רואים אותו - שחיטתו כשרה.

לאחר שמובאות כל האפשרויות לביאור המשנה, מסכמת הגמרא את הסוגייה בפירוט מדוע לא ביאר כל אמורא את המשנה כמו ההצעות האחרות שהוצעו.

¹ אמנם לדעת רש"י (ד"ה ושחיטתן כשרה דיעבד) משפט זה נקרא כתמיהה ולא כקביעה, ואכמ"ל.

² ועיין ברש"י (ד"ה דעלה) ובתוספות (ד"ה אילימא), המעירים כי הכוונה בביטוי זה הוא גם על החש"ו וגם על מקרה אחר (ולא רק על מקרה אחר).

גם לאחר שאנו מקבלים את הנחת הגמרא כי בביטוי 'הכל שוחטין ושחיטתן כשרה' מקופלים שני מקרים שונים, האחד לכתחילה והאחר בדיעבד, עדיין מושקע מאמץ פרשני בכל ההסברים למשנה החורג מעבר לבעיה זו. ננסה לתת כיוונים להבנת אותו 'מעבר' המצוי בסוגיה.

ב. לכתחילה ודיעבד

המושגים לכתחילה ודיעבד משחקים תפקיד מרכזי בסוגיה. אמנם ניתן, ללא ספק, לומר כי ישנה בעייתיות לשונית במשנה, אך הגמרא בחרה לנסח בעיה זו דווקא על ידי הנגדה בין לכתחילה ודיעבד. בהצגת הבעיה גם נגררנו לדיון כללי על לשון 'הכל': לכתחילה או דיעבד, כאשר בדיון זה הובאו דוגמאות משדות שונים בהלכה. גם בהסברי הגמרא למשנה אנו מבארים כל חלק וחלק שבה על ידי הביטויים לכתחילה ודיעבד. אולם, אם נתבונן בכך נראה כי השימוש בסוגיה בביטויים אלו איננו זהה לשימוש הרגיל אצלנו.

כיצד אנו רגילים להגדיר לכתחילה מול דיעבד? אנו רגילים לומר כי כאשר אדם מבצע את המוטל עליו בשלמות, הרי הוא מבצע זאת כפי שיש לבצע לכתחילה, אך אם הוא אינו עושה זאת בשלמות, אלא פגם במשהו, הוא יצא ידי חובתו בדיעבד. לדוגמא: אדם מחויב להתפלל שחרית עד ארבע שעות; אם התפלל אחר כך הוא יצא ידי חובת התפילה בדיעבד. כאשר העניין מוצג באופן כזה, אנו למעשה מוותרים לאדם על חלק ממה שדרשנו ממנו לפני מעשה. למבנה כזה של לכתחילה מול דיעבד נקרא: דרישה הלכתית מול ויתור על הדרישה. ברם, בסוגייתנו אין משתמשים במבנה זה, ונראה זאת גם בהצגת הקושיה (והדיון על משמעות הפתיחה 'הכל'), וגם בתשובות השונות.

1. הוכחת הגמרא מתמורה ונדר לגבי משמעות הפתיחה 'הכל'. כוונתנו במושג 'לכתחילה' כאן הוא: מעשה חיובי הראוי לעשותו, ובאומרנו דיעבד כוונתנו: מעשה שאין ראוי לעשותו, אך תוצאתו חלה. ובאמת נחלקו הראשונים לגבי תמורה, אם מסקנת הסוגיה היא שזה מקרה 'דיעבד', או שמסקנים כי תמורה היא 'לכתחילה' מפני שהתוצאה חלה לכתחילה³. גם קביעת הגמרא שלשון 'הכל חייבין בסוכה' היא לכתחילה איננה

³ עיין רש"י ב. בד"ה 'התם כדקתני טעמא', ומה שמשגיגים עליו תוספות ושאר פוסקים, וביחוד עיין בדברי רבינו תם שבספר הישר (סי' תל"ד).

עולה בקנה אחד עם ההבנה הפשוטה של המושג, כי אין הכוונה ששיבה בסוכה היא מעשה לכתחילאי או דיעבדי אלא חובה⁴.

2. כל הפרשנויות הניתנות למשנה במהלך הסוגיה, אינן בנויות על המבנה של 'דרישה-ויתור' אלא על מבנה אחר. בכל ההבנות אנו אומרים כי לכתחילה ישנו צורך לוודא שהשחיטה תהיה כשרה: טמא לא ישחוט במוקדשין, כותי ישחוט בהשגחה, מומר ישחוט לאחר בדיקת הסכין וכדומה. ברם מצב הדיעבד איננו ויתור על דרישה זו, אלא יישומה לאחר מעשה: ניתן לבדוק את כשרותה של השחיטה לאחריה, ולכן השחיטה כשרה. אם כן, מדוע 'ראוי' יותר לבדוק לפני כן? הגמרא איננה מבארת לנו במפורש מאי טעמא יש לשחוט לכתחילה⁵, ולכן ישנו מקום לומר כי ביטויים אלו בסוגיה אינם אלא: אפשרות לשחיטה כשרה מראש, ואפשרות לשחיטה שנתגלתה ככשרה בסופו של מעשה, כאשר אין כאן העדפה לאחת מן האפשרויות⁶. אמנם, זו אפשרות מחודשת מאוד בביאור מושגי הלכתחילה והדיעבד, ואדרבה, ניתן לומר שהסוגיה לא מסבירה מדוע יש לבדוק מראש משום שצורך זה פשוט הוא בעיניה, אך באופן פשוט אפשרות זו אכן עולה. ובלשון אחר: אם נרצה לבנות כאן מערכת של לכתחילה ודיעבד קלאסיים, נצטרך להמציא צורך לפיו נעדיף כי השחיטות תהיינה כשרות. צורך כזה המציאו רבינו תם, כבר בהתייחסו לחש"ו. ר"ת⁷ מסביר כי אין לתת לחש"ו לשחוט לכתחילה (גם כשאין אחר עומד על גביו, שלא לשם שחיטה), "דלמא אתי למיכל שיטעו להכשיר שחיטתן מתוך שיראו שמוסרים להן". כלומר, יש לנו אינטרס שלא יהיה בשר טרף בעולם, שעלולים לאכול ממנו בטעות. וכן מבאר התוספות גם לגבי כותי, מומר וסכין: "ואין להקשות דאמאי צריך לכתחילה לבדוק הסכין במומר ולהיות יוצא ונכנס גבי כותי, יניחנו לשחוט לכתחילה ואחרי כן יבדוק הסכין או לכותי יתן כזית

⁴ אמנם, ייתכן לחלק בין מקומות שמשמשים במושגים לכתחילה ודיעבד כמושגים שיש ביניהם יחס, ובין מקומות שמשמשים באחד מהם ללא תלות בשני. ויש לעיין.

⁵ התייחסות לכך יש רק בדברי רבה בר עולא (שלפיו החילוק בין לכתחילה ודיעבד איננו לגבי שחיטת חולין כלל): 'ובמוקדשין לא ישחוט שמא יגע בכשר'; וכן בלשון שניה של רבינא: 'לא ישחוט, שמא יתעלף'.

⁶ כמובן שאין צורך להשתמש בניסוח הקיצוני של שתי אפשרויות זהות; ניתן לומר כי החכם אשר עיניו בראשו יבדוק מראש את כשרות שחיטתו ולא יסכן את הונו ואת בהמתו, ואם לא עשה כן עדיין שחיטתו כשרה. כלומר: לכתחילה ודיעבד מציאותי ולא הלכתי.

⁷ ב. תוד"ה שמא

בשר. וי"ל דחיישינן דלמא משתלי ואכיל כמו שפירש ר"ת גבי חרש שוטה וקטן דאין מוסרים להן חולין לכתחלה⁸.

המבנה שיוצר התוספות כאן אמנם מבהיר את הלכתחילה, אך עדיין הדיעבד שבו לא בנוי: אמנם יש צורך לכתחילה לבדוק שהשחיטה כשרה (מפני החשש הנזכר), אך אם לא בדקת - תבדוק אחר כך. מבנה זה קיים גם בשיטת רבה בר עולא בקדשים: לכתחילה טמא לא ישחוט (מפני חשש שמא יטמא), ובדיעבד שחיטתו כשרה - אם אכן ברי לו שלא טימא. במבנה זה אין ויתור על הדרישה ההלכתית, אלא לכתחילה חיישינן ובדיעבד, רק כאשר נתגלה כי אין פסול - כשר. ברצוני להוכיח כי בניית סוג כזה של לכתחילה ודיעבד נעשה כאן מבחירה, כלומר: אילו היינו רוצים היינו יכולים לבנות מבנה קלאסי של לכתחילה ודיעבד. למשל: לכתחילה טמא במוקדשין לא ישחוט, שמא יטמא; בדיעבד אם איננו יודעים אם טימא או לא - בכל זאת יוכשר הקרבן. כאן יש ויתור על הידיעה, וזהו ויתור הלכתי אמיתי, כי לכתחילה עלינו לדעת שהקרבן טהור. כך אפשר לומר גם בכותי, במומר ובמומחה. ברצוני להראות כי התוספות מעירים כי קיים מבנה אלטרנטיבי לסוגיה, על האופן הזה, לגבי טמא, כותי ומומחה⁹.

1. **טמא במוקדשין.** המבנה האלטרנטיבי הוא שלכתחילה טמא לא ישחוט, שמא יטמא, אך בדיעבד כאשר ליתיה קמן דנישייליה - יוכשר הקרבן. כאן ניתן לעשות זאת על ידי הכלל 'ספק טומאה ברשות הרבים ספיקו טהור'. תוספות בסוגייתנו (ד"ה דליתיה) דוחים את ההצעה הזו, אך ישנו תוספות בנידה¹⁰ המעיר:

"וכן בריש שחיטת חולין (דף ב:) אמרינן אי אמר ברי לי שלא נגעתי לאו דוקא ברי דעזרה רה"ר כדאמרינן בפסחים".

אם כן, אין באמת צורך שהשוחט יאמר ברי לי שלא נגעתי, אלא נסמוך על הספק.

2. **כותי.** כאן אפשר להציע כי לכתחילה צריך ישראל עומד על גביו או נכנס ויוצא, אך בדיעבד אם לא התקיים תנאי זה, תהיה השחיטה כשרה

(ללא צורך בבדיקה על ידי אכילתו)¹¹. תוספות מציעות זאת הן בשיטת אביי והן בשיטת רבא: בשיטת אביי, בתוס' ד"ה המניה (ג.) מציע: "אי נמי כל זמן שיכול לתקן על ידי 'חותך כזית בשר' יש לו לתקן, אבל אי ליתא לכותי קמן שרי". כלומר, הבדיקה היא רק לרווחא דמילתא, אבל מצד האמת, אין צורך בבדיקה זו, מפני שבדיעבד נסתמך על כך שהכותי שחט בכשרות. וכמו כן בשיטת רבא (שם ד"ה ובא): "ויש לומר כדפרישית לעיל כיון שיכול לברר על ידי כזית בשר יש לו לברר". שוב, הבדיקה נעשית כיוון שניתן לבדוק, אבל אין בחסרונה כדי לפסול את השחיטה.

3. **מומחה.** כאן התוספות (ג.; ד"ה דליתיה) אינו מציע הצעה חלופית, אלא מצביע על סתירה בין סוגיות:

"דליתיה קמן דלבדקיה - תימה, דמשמע: הא איתא קמן ולא ידע - אין שחיטתו כשרה, אע"ג דאחרים רואין אותו דשחט שפיר".

מסוגייתנו משמע, שכאשר ידוע לנו כי השוחט אינו יודע הלכות שחיטה, לא תועיל השגחה עליו להכשיר שחיטתו. גם אצל רבינא יש לנו צורך לכתחילה (לדעת שהשוחט יודע הלכות שחיטה) ופתרון דיעבדי (לוודא למפרע שהשוחט יודע הלכות שחיטה) שאיננו מוותר על הצורך הראשוני. עצם הצרכת המומחה, שהוא חידוש של רבינא וידובר בו להלן, אינו ניתן לערעור בסוגיה, ואם נבדוק למפרע ונגלה שאינו מומחה - תהיה השחיטה פסולה על כל פנים. וממשיך התוספות:

"ולקמן בפירקין (דף יב.) גבי הא דאמר רב נחמן: 'ראה אחד ששחט, אם ראהו מתחלה ועד סוף - מותר לאכול משחיטתו ואם לאו אסור' פריך: אי דידע דלא גמיר פשיטא".

התוספות מקשה מגמרא בהמשך, בה מבואר כי אין בכך שהאדם 'לא גמיר' בכדי לפסול את שחיטתו, כל עוד יודע כי השחיטה הייתה כשרה. ואם כן, גם כאן מציע התוספות מבנה אלטרנטיבי לגמרא: לכתחילה ישנה דרישה הלכתית למומחיות השוחט, ובדיעבד שחיטתו כשרה בלא כך.

נסכם את העולה עד כה: סוגיית הפתיחה משתמשת בביטויים לכתחילה-דיעבד כדי לתאר את הבעייתיות שבמשנה, ואת הצעות הפתרון לבעייתיות זו. ברם, ניכר כי השימוש במערכת זו

⁸ ג: ד"ה בודק, ועיין בחידושי הרמב"ן שהציע כיוון נוסף בעניין זה.

⁹ לגבי מומר (בדיקת סכין) לא נעשה הדבר, ואכן קשה לומר כי לכתחילה יש לבדוק את הסכין אך אם אין הסכין לפנינו תוכשר השחיטה, אם כי ניתן לומר זאת. הדיון ההלכתי סביב נושא זה אכן מכריע לאיסור (עיין שו"ע יו"ד ב"ב; יח"ד) בעקבות סוגייתנו ומימרות אמוראיות נוספות.

¹⁰ ה. ד"ה ואי, והובא בגליון הש"ס בסוגיה.

¹¹ שכן גם הכותים שוחטים כות ישראל, אלא שזקוקים להשגחה מטעמים צדדיים (כגון שאינם מקפידים על 'לפני עיוור' עיין רש"י ג. ד"ה ואפילו כותי).

חורג מהשימוש הרגיל בה: הגדרת המבנה והיחס בין הלכתחילה והדיעבד מקבל במהלך הסוגיה כמה אנפין, חלקם אינם רגילים. ראינו כי הגמרא בונה מערכת בה הדיעבד איננו דרמטי אלא בדיקה שלאחר מעשה. מחד, היא איננה טורחת לבאר לנו מהו השיקול הלכתחילאי, ומאידך, איננה מוכנה ללכת עד הסוף במצב הדיעבדי. את שתי הנקודות הללו מעלה תוספות במהלך הסוגיה¹².

ג. חש"ו ובעיית השחיטה

לאחר שהעלנו מספר בעיות בסוגיית הגמרא, ברצוני להציע כיוון לקריאה, לפיו יתבהר יותר מדוע הגמרא בחרה לבנות את תירוצי האמוראים השונים כפי שבחרה. נקרא מחדש את המשנה:

"הכל שוחטין, ושחיטתן כשרה,

חוץ מחרש שוטה וקטן, שמא יקלקלו בשחיטתן;

וכולן ששחטו ואחרים רואים אותן - שחיטתן כשרה."

ניתן לומר, כי הגמרא רואה במקרה של חש"ו מבנה של לכתחילה ודיעבד. לכתחילה - חש"ו לא ישחטו, שמא יקלקלו בשחיטתן (וכאן אנו רואים, שאיננו חפצים בשחיטה מקולקלת, תהא אשר תהא הסיבה), אך בדיעבד אם שחטו ואחרים רואים אותם - שחיטתם כשרה. מבנה זה תואם למבנה שראינו בתירוצי הגמרא: לכתחילה יש לבדוק מראש שהשחיטה כשרה (ובחש"ו כמובן אין אופציה כזו, ולכן אין הם שוחטים לכתחילה), ודיעבד - אם השחיטה כשרה, היא אכן כשרה. מכיוון שהגמרא איננה מסתפקת בביאור 'הכל שוחטין ושחיטתן כשרה' אלא מבארת בכל הסבר את פירוש המשנה בכללותה, ומכיוון שהגמרא תופסת את הסימט 'כולן ששחטו' כמתייחסת גם לרישא, הרי שהגמרא מחויבת לבאר את המערכת של לכתחילה ודיעבד ברישא, כמו שהמשנה מתארת אותה בחש"ו. כלומר, כשם שבחש"ו

הפתרון של המשנה הוא 'אחרים רואים אותם', כך גם בבעיות שבגינן 'שחיטתן כשרה' מועילה העובדה שאחרים רואים אותם. וממילא, אין ברירה לגמרא אלא לבנות מערכת של דיעבד 'לאחר מעשה', שאיננו מוותר על הדרישה ההלכתית (שאם הוא מוותר עליה, מה תועלת או צורך יש ב'אחרים רואים אותם')?¹³.

מלבד ההשוואה המבנית, יש כאן נקודה נוספת. לאורך משניות הפרק, נראה כי הכלל הבסיסי בהלכות שחיטה הוא 'הכל שוחטין', לעולם שוחטין ובכל שוחטין'. כלומר, אין לנו דרישות הלכתיות מיוחדות בשחיטה, מלבד דרישה אחת: שהשחיטה גופה תיעשה כמו שצריך¹⁴. וממילא, אם אכן זהו הקו המנחה את המשניות, לא תיתכן מציאות אמיתית של לכתחילה ודיעבד בשחיטה: אין שום דרישה הלכתית חיצונית לשחיטה, אפילו לא לכתחילה, מלבד עצם מעשה השחיטה - שעליו כמובן לא ניתן לוותר גם בדיעבד. היות ובדיני שחיטה עצמם, אין 'מרחב פעולה' המאפשר ליצור לכתחילה ודיעבד, מעמידים מבנה אחר של לכתחילה ודיעבד, לא בגוף השחיטה אלא בדיעה, החיצונית לשחיטה. גם כאשר מתייחסת המשנה למערכות המקיפות את השחיטה עדיין נשארת היא בהבנה שהדיעבד איננו מוותר על הדרישה ההלכתית אלא מימושה למפרע: לכתחילה חוששים שחש"ו יקלקלו בשחיטתן - חשש אשר בגינו נאסר שחיטתם לכתחילה, אך בדיעבד מתירים את השחיטה אם נבדקה השחיטה לאחר מעשה. לאחר שמבנה זה מופיע לגבי חש"ו, מאמצים אותו האמוראים גם לגבי פירוש הבבא 'הכל שוחטין ושחיטתן כשרה'. נראה כאילו הגמרא 'מיישרת קו' בכל הסבריה, כך שהמושגים לכתחילה ודיעבד תמיד יתפרשו כפי שהם מתפרשים באופן בסיסי בדיני שחיטה.

ברם, אם נתבונן בכל ההסברים שבגמרא, נראה כי במהלך הסוגיה הדברים מקבלים פן נוסף. שיטות

¹³ במקרה היסודי, של חש"ו, באמת אין פתרון אחר מאשר 'אחרים רואים אותם' על מנת להתיר את השחיטה, מפני שאין שום אומדנא דמוכח שהשחיטה היתה כשרה. אך במקרים האחרים שבגמרא, כפי שהצגנו, אפשר היה להתיר את השחיטה ע"י ויתור על הבדיקות, אך אם היינו עושים כן לא היה מובן מדוע יש צורך ב'אחרים רואים אותם' כדי לפתור את הבעיה. למשל: אם היינו מתירים שחיטת כותי בדיעבד בלא בדיקתו כלל, לא היה שום צורך ב'אחרים רואים אותם' על מנת להתיר את שחיטתו.

¹⁴ יוצא דופן יחידי לכך הוא דין הגוי, ששחיטתו נבילה ומטמאה במשא, ולא מפני שלא נשחט כראוי אלא מפני שגוי אינו כשיר לשחיטה.

¹² מובן, כי באשר לנקודה הראשונה באים התוספות לכלל פתרון, על ידי מציאת חשש פסול בשחיטה. לעומת זאת, באשר לנקודה השנייה התוספות רק מעלים את הבעיה, על ידי טענותיהם כי מעיקר הדין יש לתלמוד את הכלים לבנות מערכת לכתחילה ודיעבד 'נורמלית'. מובן הוא, שאם אכן היה עושה כן התלמוד, לא היינו נזקקים לפתרון הבעיה הראשונה [כלומר: אם בדיעבד נכשיר שחיטת כותי, למשל, בלא בדיקה כלל - הנה השיקול הלכתחילאי עולה מיניה וביה - הצורך בוודאות כשרות השחיטה].

האמוראים השונות מוצגות בסוגיה על פי סדר. הן מסודרות על פי סוג הבעייתיות של השחיטה - החל מבעיות החיצוניות למעשה השחיטה וכלה בבעיות אימננטיות לשחיטה עצמה. הבעיה הראשונה, של רבה בר עולא, אינה קשורה כלל להלכות שחיטת חולין (שבהן אין כלל לכתחילה ודיעבד) אלא להלכות טומאת קדשים; בעיית אביי ורבא בעניין כותי איננה קשורה לשחיטה עצמה, אלא להשגחה עליה (הן מצד נאמנותו של הכותי, הן מצד 'מירתת' וכדומה); בעיית רב אשי במומר קשורה לבדיקת סכין השחיטה עצמו, ובעיית רבינא הינה בהגדרת השוחט גופא. כפי שאמרנו, רבה בר עולא, אביי ורבא (המעמידים במשנה בעיות חיצוניות להלכות שחיטה) יכלו להציג מערכת לכתחילה ודיעבד קלאסית, אך הגמרא מציגה אצלם דיעבד 'לאחר מעשה', כי בהתעסקות בענייני שחיטה איננו רוצים להגדיר דין שאינו קביל לכתחילה אך קביל דיעבד¹⁵. שונה מאלו הוא דינו של רבינא מפני שרבינא משנה את התפיסה ההלכתית של גדרי שחיטה. בניגוד לדעות קודמיו, המעמידים את המשנה במקרי-קיצון בעייתיים כטמא, כותי ומומר, הרי שרבינא מצמצם את מקרי המשנה מ'הכל' ל'הכל מומחין'. ובין אם עיקר החשיבות היא ה'מומחיות' התאורטית או ה'מוחזקות' המעשית, הרי שישנה כאן דרישה מן השוחט להיות 'בעל מקצוע'. והרי לנו דרישה הלכתית בגוף מעשה השחיטה, שאיננה הביצוע המעשי של השחיטה. והנה, על אף שהגמרא מציגה את רבינא באותו מבנה של לכתחילה ודיעבד 'מדומים' שבהם הציגה את שיטות קודמיו, הרי שלגופו של עניין היה רבינא יכול לטעון לכתחילה ודיעבד 'קלאסיים' בתוך הלכות שחיטה גופא: דרישה הלכתית ל'דיפלומה' של השוחט, ויותר על דרישה זו אם כבר נשחטה הבהמה כראוי. ומכאן, ממילא, אנו מגיעים לאותה תמיהה שתמהו התוספות (ד"ה דליתיה) על דברי רבינא, שהבאנו לעיל.

ד. ערוכה בכל ושמורה

¹⁵ אינני מתייחס כאן לרב אשי, המתעסק בבדיקת הסכין עצמה, ולשיטתו לכאורה אכן אין אפשרות להכשיר שחיטה - גם לא דיעבד - ללא ודאות באשר לביצוע הפעולה בשלמות [כמובן יש לדון ביחס בין דינו של רב אשי בבדיקת סכין ובין דינם של אביי ורבא בכותי, אם החשש בשניהם הוא חוסר ידיעה על איכות השחיטה או שישנו חילוק ביניהם. ועל כל פנים בדינו של הכותי מכשירים התוספות להלכה גם בלא אכילת כזית.

לפני שנתקדם, נסכם בקצרה מה ראינו עד כה: הגמרא בוחרת להציג את הבעייתיות במשנה ואת הפתרונות לבעייתיות זו על ידי המושגים של לכתחילה ודיעבד. ברם, השימוש במושגים אלו במהלך הסוגיה איננו השימוש הקלאסי בהם. ראינו כי משמעות המושגים כאן היא 'בדיקה בהתחלה ובדיקה למפרע', כאשר לא מבואר מדוע צריך דווקא בדיקה בהתחלה, ומדוע לא ניתן לוותר על הבדיקה למפרע. תוספות הציעו לנו מדוע עדיף לבדוק 'לכתחילה': חשש שיאכל בשר טרף. מאידך, תוספות הצביעו על כך שמצד הדין, היה אפשר לבנות לכתחילה ודיעבד קלאסי: דרישה הלכתית לכתחילה ויותר עליה בדיעבד. תהינו מדוע הגמרא איננה נוקטת כך, והצענו שמבנה הגמרא לקוח מן המבנה של חרש שוטה וקטן שבמשנה, ומתוך הבנה כי 'כולן ששחטו ואחרים רואים אותם' מתייחס גם לרישא של המשנה. ביארנו עוד, כי מבנה זה יסודו בהבנת המערכת ההלכתית של הלכות שחיטה, שכן אין בהלכות שחיטה דרישות אימננטיות לשחיטה שניתן לוותר עליהן בדיעבד. יוצא דופן בכך הוא רבינא, שמצריך כי השוחט יהיה 'מומחה' באופן מסוים, וממילא יכל לטעון לכתחילה ודיעבד קלאסיים גם בדיני השחיטה גופא. רצוני כעת, להציג נקודה אחרונה זו באופן אחר.

כל דעות האמוראים, כפי שהם מיוצגים בסוגיה, נדחקים בפירוש המשנה על פי מושגי הלכתחילה ודיעבד. ברם, כל אחד מהם (מלבד רבינא, אליו נתייחס בהמשך) מתייחס לביטוי 'הכל שוחטין' כמייצג מקרה-קיצון: טמא, כותי, מומר. רש"י שם לב לנקודה זו, ולאורך תחילת הסוגיה מדגיש כי הסוגיה עונה גם על השאלה 'הכל לאתויי מאי'. בדיבור הראשון במשנה רש"י מאריך בכך:

"הכל שוחטין - כל היכא דתני 'הכל' כולהו מייתי להו בשמעתא קמייתא דערכין, ומפרש 'הכל' - לאתויי מאי, והכל שוחטין דמתניתין, פליגי בה אמוראי בגמרא: למר לאתויי טמא בחולין, ולמר לאתויי כותי או מומר".

רש"י טוען, כי במהלך הגמרא האמוראים השונים באים לענות על השאלה 'הכל לאתויי מאי'; אם כי ניתן לומר שדבריו הם 'לאו דווקא'¹⁶, הרי שהחת"ס מבאר דברי רש"י כפשוטם, ויותר מכך:

"ופירש"י כל הכל מייתי לי' בפ"ק דערכין וכו'. מלשונו משמע דאמוראי דשמעתין לא

¹⁶ כן כתב במהר"ם על אתר.

באו אלא לתרץ הכל לאתווי מאי מר אומר לאתווי טמא בחולין ומר לאתווי כותי או מומר ולא באו ליישב לשון לכתחלה ודיעבד. וסתמא דתלמודא דאיהו רב אשי איהו קשי' לי' הכל שוחטין לכתחלה ושחיטתן כשרה דיעבד. ואיהו מפרק לי' ואמר הכי לרבה בר עולא דמפרש הכל לרבות טמא בחולין ומפרש לכתחלה ודיעבד כך ולאביי ורבא דמוקי בכותי יתפרש כך ואני רב אשי אומר דבמומר איירי ויתפרש כך וכל הסוגיא דברי רב אשי הם ומיושב קו' תוס' ד"ה אנא וכו' ¹⁷." ¹⁸

לפי דבריו, האמוראים השונים הבינו במשנה כי 'הכל שוחטין' משמעו הכל ממש, וכדרך הש"ס הבינו שלשון זו באה לאתווי מקרה מסוים, ופירושו איזה מקרה הוא. ואחר כך עורך הסוגיא (כלומר רב אשי לפירוש החת"ס) ביאר כיצד במקרים אלו ישנה מציאות של לכתחילה ודיעבד, וכיצד ניתן לקרוא את כללות המשנה לפי דרכם. כפי שדייקנו, יוצא דופן כאן הוא רבינא, שאיננו סובר כי 'הכל' משמעו באמת הכל, כי הרי רק מומחים שוחטים. הנה כי כן, רבינא לא יכל - כי אם בדוחק - להסביר את המשנה על הסגנון של 'הכל לאתווי מאי' ¹⁹. ולעומת זאת, הרי שנוח לו יותר להביא דבריו לפי המבנה של 'לכתחילה ודיעבד', שיש בו מקום לדרישות הלכתיות מחודשות מן השוחט והשחיטה.

על כן אפשרי להציע, שהסוגיא נערכה מדברי האמוראים השונים לא רק משום 'דקשיא ליה הכל שוחטין לכתחילה ושחיטתן כשרה דיעבד' כהצעת החת"ס, אלא כמובילה ומכוונת לקראת דברי רבינא, שיש בהם הסתכלות מחודשת על הגדרת השחיטה והשוחט. הסוגיא בנויה על המבנה של לכתחילה ודיעבד, ולא על השאלה 'הכל לאתווי מאי', כי כך ראוי ונכון להציג את דברי רבינא - הסבור כי 'הכל' איננו כולל באמת הכל, וכי למעשה השחיטה ישנה הגדרה הלכתית מסוימת, שאותה אנו דורשים 'לכתחילה'. אמנם, ישנו דוחק מסוים בדבר, מפני שאחרי הכל, גם רבינא איננו מציע אופציה שיש בה באמת 'לכתחילה ודיעבד'

השונה מקודמיו, וכפי שכבר תמהו התוספות. כלומר, עורך הסוגיא ערך גם את דברי רבינא על מנת שיתאימו למבנה הכללי שנוצר.

חיווק לכך, שהסוגיא ערוכה באופן שיקל להציג בה את דברי רבינא, ישנו בסיכום הדעות בסוגיא, בו מבארת הסוגיא מדוע חלוקות הדעות השונות. בהתייחסות לדברי רבינא שם, מבואר: "כולהו כרבינא לא אמרי, להך לישנא דאמר מומחין אין, שאין מומחין לא, רוב מצויין אצל שחיטה מומחין הן". ניתן היה להניח, כי האמוראים חלוקים על רבינא בדינו גופא, כלומר שאין הם סבורים שיש צורך בשוחט 'מומחה', אך הגמרא לא אמרה כך. אין האמוראים סבורים שאין צורך בשוחט מומחה, אלא שאנו סומכים על כך, שהשוחט שלפנינו - מומחה הוא. ובאמת, חידוש גדול מובלע כאן, שעל אף שריבינו כותי או מומר לשחיטה, אם נדע שאינם מומחים - הרי יהיו פסולים (לכאורה) לשחיטה לכל הדעות. הנה כי כן, הגמרא מכניסה את חידושו של רבינא באשר לצורך בשוחט מוגדר, גם לשאר האמוראים בסוגיא, אלא שחלוקים אם יש לבדוק זאת או לא ²⁰. מכאן נראה שהסוגיא 'חותרת' להבאת דברי רבינא כמסכמים את האפשרויות השונות במשנה, ובמובן מה גם מהפכים את יסודותיה: מהבנה כי 'הכל שוחטין' משמעו ממש, ללא הגדרה מחייבת, ואדרבה - לאתווי גם מקרים מפוקפקים, מובא רבינא ומבאר כי ישנה דרישה הלכתית ברורה מהשוחט - הצורך ב'מומחיות' - ויוצר מהפך בתפיסת עולם השחיטה בכלל.

²⁰ באשר לפער בין רבינא ובין שאר הדעות להלכה, נתרבו הדעות בפוסקים. עיין בזה בתוס' כאן (ג, ד"ה רוב), ובטור ב"י יו"ד סי' א', הדעות השונות שהובאו שם. וראה בחת"ס (ג, ד"ה רוב) הדון בדעות הפוסקים וביחסם להעמדת המשנה. וראה פרשנותו של הרמב"ם בפיהמ"ש ובהלכות (הל' שחיטה, פ"ד, ה"ג-ז), ובנושאי כליו. הצד השווה שבכולן, שבאופנים מסוימים נוצרה דרישה הלכתית להגדרת השוחט, אשר במצבים כאלו ואחרים נותר עליה בדיעבד.

¹⁷ עיין בתוס' זה (ב: ב) שביאר מטעם אחר שרב אשי ערך הסוגיא.

¹⁸ חת"ס מהדו"ק ב. ד"ה ופירש"י

¹⁹ ואם כי הגמרא מביאה דבריו כאילו הוא מרבה מקרה נוסף - 'מוחזקים אף על פי שאין מומחין', מצד עיקר הענין אין כאן 'הכל לאתווי'. ומתורץ ממילא קושיית האחרונים מדוע לא הביא רש"י הנ"ל אוקימתא דתרי לישני דרבינא.